

**ЗОРЧИХ ЭРХИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЯЛЫН ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ**
KEY ISSUES OF THE LEGAL REGULATION OF THE CRIMINAL
LIMITATION OF THE RIGHT TO TRAVEL

Н.Сайнбаяр

*ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн
процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,
хууль зүйн доктор, цагдаагийн хошууч
[/sainbayar.n@uia.gov.mn/](mailto:sainbayar.n@uia.gov.mn)*

N. Sainbayar

Senior Lecturer, Criminal Procedure Law
Department, Police School, University of Internal
Affairs, Doctor of Laws, Police Major

Хураангуй: Эрүүгийн эрх зүйд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, тэр дундаа ялыг оновчтой хэрэглэх асуудал туйлын чухал асуудал. Ял гэмт үйлдэлд тохирсон, гарцаагүй байж сая нийгэмд шударга ёс тогтох үндсэн нөхцөл бүрдэнэ.

Ялын үр нөлөө нь түүний гарцаагүй болоод тохирсон хэлбэрт агуулагдана. Сүүлийн жилүүдэд хийгдэж буй эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад “зорчих эрхийг хязгаарлах ял”-ыг шинээр хуульчилсан нь дэвшилтэд зохицуулалт болсон гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. Энэхүү өгүүллэгээр зорчих эрхийн үр нөлөө, зорчих ялаар шийтгүүлсэн этгээд оргон зайлсан тохиолдолд авч хэрэгжүүлэх эрүүгийн процессыг тодорхой болгох чиглэлээр дүгнэлт, саналаа дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: In criminal law, the issue of imposing criminal liability, including the rational application of punishment, is an extremely important issue. Only when punishment is appropriate and inevitable for the criminal act, the basic conditions for establishing justice in society are created.

The effectiveness of punishment is contained in its inevitable and appropriate form. The researcher believes that the new legalization of “punishment for restricting the right to travel” in the revised version of the Criminal Code, within the framework of legal reforms carried out in recent years, has become a progressive regulation.

This article aims to present conclusions and proposals in the direction of clarifying the effectiveness of the right to travel and the criminal process to be followed in the event of a person sentenced to a travel sentence fleeing.

Keywords: travel restriction sentence, effect of sentence, escape, convict.

Түлхүүр үгс: зорчих эрхийг хязгаарлах ял, ялын үр нөлөө, оргон зайлах, ялтан.

Үндсэн хэсэг. Нийгмийн сөрөг үзэгдэл болох гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхойлох нь төрийн эрүүгийн бодлогын чухал асуудлуудын нэг. Тухайн ял нь гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж, өдүүлэгчийн эрх зүйн байдалд тохирсон байж сая ялын үр нөлөө бий болдог. Хүнд гэмт хэрэгт хатуу ял оноох ёстой, энэ нь дараа үйлдэгдэх гэмт хэргээс сэргийлж чадна гэсэн бурангуй үзэл баримтлал хоцрогдон буйг өнгөрсөн түүх болоод криминологийн шинжлэх ухаан нотолсоор байна. Энэ талаар: “Заримдаа ял харгис хатуу байх нь ашиг тусгүй байдаг, яагаад

гэвэл хүмүүсийг харанхуй бүдүүлэгт тооцож айлган сүрдүүлэх замаар захирах нь анх байгуулсан нийгмийн гэрээ, шударга ёсныхоо үзлээс хөндийрнө”¹ гэж тодорхойлсон нь ч тохиолдлын шинжтэй зүйл биш юм.

Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах нь гарцаагүй, тэгвэл ямар ял оногдуулах вэ гэдэг нь хамгийн чухал болох нь маргаангүй юм. Иймд зорчих эрх хязгаарлах ялын үр нөлөө, түүнд тулгамдаж буй асуудлыг эрүүгийн эрх зүйн түвшинд, мөн энэ төрлийн ял шийтгүүлсэн этгээд оргон зайлсан тохиолдолд эрүүгийн процессыг тодорхой болгох гэсэн үндсэн 2 түвшинд судлан авч үзсэн.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 18 дах хэсэгт: хүн бүр “улсынхаа нутаг дэвсгэрт чөлөөтэй зорчих, түр буюу байнга оршин суух газраа сонгох, гадаадад явах, оршин суух, эх орондоо буцаж ирэх эрхтэй...” гэж заасан. Үүнээс зорчих эрхийг хязгаарлах ялын агуулгыг тодорхойлбол, Үндсэн хуульд заасан хүний чөлөөтэй зорчих эрхийг тодорхой хугацаагаар хязгаарлаж, хяналт тогтоох үйл явц юм. Нийгмийн хэрэгцээ шаардлага нь тодорхой төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд заавал хорих ял биш, олон улсын түвшинд түгээмэл хэрэглэгддэг бусад төрлийн ялыг хэрэглэх бүрэн боломжтой байдлаар илэрхийлэгдэнэ.

Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын 5.5 дугаар зүйлд: зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хуульчилсан. Хуулийн агуулгад дүн шинжилгээ хийж үзэхэд, “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг эрх бүхий байгууллагын хяналтад өөрийн оршин суух газраас явахыг хориглох, тодорхой газар очихыг хориглох, шүүхээс тогтоосон чиглэлээр зорчих, эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр оршин суух газраа өөрчлөх, зорчих үүргийг нэг сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хүлээлгэхийг зорчих эрхийг хязгаарлах ял гэнэ” хэмээн тодорхойлжээ.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг цээрлүүлэхээс гадна түүнийг нийгмээс бүрэн тусгаарлахгүйгээр засарч, хүмүүжих, зүй зохистой, зөв амьдралд ороход нь туслах, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ авах, өөрийгөө хөгжүүлэх, ажил хөдөлмөр эрхэлж гэр бүл, үр хүүхдээ тэжээн тэтгэх, бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх боломжийг олгох, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгыг давхар агуулдаг.

Шүүх зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг сонгож оногдуулахдаа гэмт хэрэг үйлдэгдсэн нөхцөл байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэм буруугийн хэр хэмжээ, хувийн байдал, бусдад учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хүний үндсэн эрх, журамт үүрэг, амин чухал хэрэгцээ шаардлагуудыг харгалзан “эрх бүхий байгууллагын хяналтад өөрийн оршин суух газраас явахыг хориглох”, “тодорхой газар очихыг хориглох”, “шүүхээс тогтоосон чиглэлээр зорчих” зэрэг хуульд нэрлэн заасан хязгаарлалтын аль нэгийг, эсхүл хэд хэдэн хориглолт, хязгаарлалтыг зэрэгцүүлэн хэрэглэх, түүнчлэн чөлөөтэй зорчих хязгаарлалтын бүсийг нэг, эсхүл хэд хэдэн дүүрэг, хороо, багийн нутаг дэвсгэрийн аль тохирох нэгжийг хамааруулан тогтоох боломжтойгоос гадна ялтныг бусдад аюул учруулах эрсдэлтэй гэж үзвэл, тодорхой хүнтэй харилцахыг давхар хориглож болно.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн хүн эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгөөр оршин суух газраа өөрчлөх, зорчих үүргийг хүлээх ба хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтын нөхцөлийг өөрчлөх, хязгаарлалт тогтоосон бүсээс гадагш түр зорчих, эсхүл удаан хугацаанд эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ авах зайлшгүй шаардлага үүсвэл энэ талаарх хүсэлтээ хяналт тавьж буй эрх бүхий байгууллагын албан тушаалтанд тавьж шийдвэрлүүлэх боломжтой.

¹ Чезаре Беккариа. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. Орч. Г.Эрдэнэбат. УБ., 2021.

Ялтан зорчих эрхийн хязгаарлалтыг зөрчиж хяналтын бүсээс гарах, хориглосон газарт очих, уулзахыг хориглосон хүнтэй харилцах, техникийн хяналтын тоног төхөөрөмжийг устгах, гэмтээх, хэвийн ажиллагааг нь сарниулах, дахин гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх, шийдвэр гүйцэтгэгчийн хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэхээс татгалзах, эсэргүүцэх зэргээр ял эдлүүлэх журмыг ноцтой зөрчвөл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эдлээгүй үлдсэн хугацааг хуульд заасны дагуу хорих ялаар солино.

Шүүх тодорхой үндэслэл заахгүйгээр ялтны гадагш зорчихгүй байх хязгаарлалтын бүсийг хэт өргөнөөр буюу засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хамгийн том нэгж болох аймаг, нийслэл, эсхүл сум, дүүргийн нутаг дэвсгэрээр хялбарчилж тогтоох, эсхүл хэт хумьж оршин суугаа баг, хорооны нутаг дэвсгэрээс, эсхүл оршин суух хаяг буюу гэрээсээ гарч явахыг хориглох, түүнчлэн хязгаарлалт тогтоох нутаг дэвсгэрийн хүрээг шийдвэрлэхгүй орхигдуулах, хязгаарлалт тогтоох хугацааг оновчгүй тогтоох зэрэг алдаа зөрчил нь ял оногдуулах үндэслэл, журамд нийцэхгүйгээс гадна уг ялын зорилго, хэрэгжилтэд сөрөг нөлөө үзүүлнэ² гэж үздэг байна.

ЗОРЧИХ ЭРХИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЯЛ			
Өөрийн оршин суух газраас явахыг хориглох	Тодорхой газар очихыг хориглох	Шүүхээс тогтоосон чиглэлээр зорчих	Эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр оршин суух

Хэдийгээр зорчих эрхий хязгаарлах ялыг 2017.07.01-ний өдрөөс эхлэн хэрэгжиж байгаа Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад тусгаж өгсөн боловч 2022.01.01-ний өдрөөс л шүүхээс оногдуулж эхэлсэн. 2022 оноос эхлэн хэрэгжиж эхэлж байгаа боловч энэхүү ялын хэрэгжилтэд эрх зүйн зохицуулалтын багагүй асуудлууд байсаар байна. Хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байх ёстой гэсэн үндсэн зарчмын дагуу зарим тохиолдолд шүүгдэгчийн ахуйн асуудлаас хамаарч зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэх эсэх нь эргэлзээтэй байдлыг бий болгосоор байна. Тодруулбал, Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг “өөрийн оршин суух газраас явахыг хориглох” үүрэг болгох хэлбэрээр зөвхөн тодорхой оршин суух хаягтай хүнд л оногдуулахаар харагдаж байна. Оршин суух хаяггүй этгээдэд өөр ялыг сонгох хэрэглэж буй нийгмийн хэрэгцээ шаардлага нь дээрх зарчмыг зөрчихөд хүргэх юм.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг хангах зорилгоор цөөнгүй хууль тогтоомж, эрх зүйн хэм хэмжээний актуудыг батлан мөрдүүлж байгаа хэдий ч оргон зайлсан тохиолдолд хэрхэн шалгаж шийдвэрлэх асуудал эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд тодорхойгүй хэвээр байна. Зорчих эрхийг хязгаарлах ял зөвхөн тодорхой газар, нутаг дэвсгэрт ялын хугацааг өнгөрөөх асуудал бөгөөд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан хязгаарлалт тогтоох³ таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй адилтан авч үзэж болохгүй. Таслан сэргийлэх арга хэмжээнд тодорхой газар нутгаар зорчихыг хязгаарлахаас гадна, тодорхой хүнтэй уулзахыг хориглодоогоороо онцлогтой юм.

Зорчих эрхийг хязгаарлах нь ялын төрөл бөгөөд энэ төрлийн ял шийтгүүлсэн этгээд оргон зайлсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэггүйг дурдах нь зүйтэй. Эрүүгийн хуулийн 21.11 дүгээр зүйлд оргон зайлах гэмт хэргийн хуульчилсан хэдий ч, Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон яллагдагч, цагдан хоригдсон шүүгдэгч, эсхүл хорих ял шийтгүүлсэн ялтан оргон зайлсан бол гэж томъёолсон нь зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар шийтгүүлсэн этгээд оргосон нь энэ гэмт хэргийн субъектын шинжийг хангахгүйд хүрч буй юм. Ялтан зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг биелүүлээгүй

² Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2024.10.09-ний өдрийн 2024/ХШТ/119 дугаартай шийтгэх тогтоол.

³ Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.5 дугаар зүйл.

бол ялтны зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эдлээгүй үлдсэн хугацааны нэг хоногийг хорих ялын нэг хоногоор тооцож хорих ялаар солино⁴ гэсэн хуулийн заалт байдаг ч оргон зайлсан ялтныг хэрхэн эрэн сурвалжлах ажиллагаа явуулах, мөн хэрхэн шүүхийн шийдвэр гаргах хүртэл хугацаанд хэрхэн саатуулах асуудал зохицуулалтгүй үлджээ.

Оргон зайлсан ялтныг улсын хэмжээнд эрэн сурвалжлах ажиллагааг зохион байгууллаа гэж үзэхэд, ялтныг олж тогтоосны дараа, түүний үлдсэн зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хорих ял болгох хүртэл хугацаанд хэрхэн саатуулах талаар хуулийн зохицуулалтгүй өдий хүрчээ. Өөрөөр хэлбэл, саатуулсан ялтныг шүүхийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаанд албадан байлгах эрх зүйн зохицуулалт байхгүйгээс алба хаагчид ялтныг хажуудаа харж байлгаж, хянаж хонох зэрэг гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл гаргасаар байна.

Энэ талаар ДХИС, ЦЕГ хамтарсан Эрүүгийн процесс дах эрэн сурвалжлах ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал сэдэвт⁵ эрдэм шинжилгээний бага хуралд оролцогчид онцолж байсан нь асуудлын тулгамдсныг давхар илэрхийлнэ. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эрх зүйн зохицуулалт ийнхүү тодорхой бус, хууль зүйн хариуцлага хуульчлагдаагүй байдал нь ялтныг энэ төрлийн ялыг биелүүлэх эрмэлзэлгүй болгож, ялын үр нөлөөг бууруулахад хүргэх нь дамжиггүй.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял глобалчлагдаж байгаа энэ цаг үед хүний нийгмээс тусгаарлахгүйгээр эрүүгийн хариуцлагыг хүлээлгэж буй оновчтой арга хэрэгсэл боловч эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулахгүйгээр энэ төрлийн ялын ач холбогдол тодорхойлогдоход хүндрэл байсаар байна.

Дүгнэлт. Судалгааны ажлын явцад дараах дүгнэлтэд хүрэв. Үүнд:

1. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт оногдуулж эхэлсэн нь хүний эрх эрх чөлөөг хүндэтгэсэн, цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн оновчтой ялын нэгэн төрөл болжээ.

2. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар шийтгүүлсэн ялтан оргон зайлсан тохиолдолд үлдсэн ялыг хорих ялаар солихоос өөр хууль зүйн хариуцлага байдаггүй нь энэ төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээд оргон зайлах зэргээр сөрөг нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

3. Энэ төрлийн ял шийтгүүлсэн яллагдагч оргон зайлсан тохиолдолд түүнийг эрэн сурвалжлах, олж тогтоож саатуулах ажиллагааны талаар эрх зүйн зохицуулалтгүй байгаа нь хүний эрх эрх чөлөөг зорчих эрсдлийг бий болгожээ. Тухайлбал, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтныг оргосон ялтныг хууль бусаар саатуулсан гэх гэмт хэргийн сэжигтэн яллагдагч болгох, оргон зайлсан ялтны эрхийг үндэслэлгүйгээр хязгаарлах зэргийг дурдаж болно.

4. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хязгаарлах газар нутгийн хэмжээ, хязгаарыг тодорхойлж өгөөгүйгээс ялтнуудад өөр өөр цар хүрээ, хэмжээ бүхий хязгаарлалт оногдуулах сул талтай гэж үзэв.

Санал. Судалгааны дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Оргон зайлсан ялтныг эрэн сурвалжлах, саатуулах процессыг тодорхой болгох. Тодруулбал, оргон зайлсан ялтныг саатуулж болох бөгөөд саатуулсан хугацаа нь эдлэх ялаас нь хасагдах агуулгаар холбогдох хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах.

2. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг тодорхой нутаг дэвсгэрийн хил хязгаараар бус радиус бүхий хэмжээгээр хязгаарладаг олон улсын туршлагыг нэвтрүүлэх.

⁴ Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 5.5 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэг.

⁵ 2024.12.06-ны өдөр Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургууль, Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төв, Цагдаагийн ерөнхий газрын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба хамтран “Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагаанд тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлыг зохион байгуулсан.

3. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг тодорхой оршин суух хаягтай ялтанд оногдуулж байгааг хэрэв ялтан хүсвэл гэж агуулгын өөрчлөлтийг оруулах зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992 он;
2. Эрүүгийн хууль 2015 он;
3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он;
4. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он;
5. Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 03 дугаар сарын 27-ны өдрийн тогтоол. Дугаар 128. Төрийн албаны зарим албан тушаалын цалингийн хэмжээ, доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай;
6. Сайнбаяр, Н. Мөрдөн шалгах ажиллагаа. Нэг сэдэвт бүтээл. УБ.,2024;
7. Монгол Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 2024.10.09-ний өдрийн №2024/ХШТ/119 дүгээр тогтоол
8. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 02.10.2024);
9. Цахим эх сурвалж: <https://legalinfo.mn/>;
10. Цахим эх сурвалж: <https://star.worldbank.org/>.